

تحلیل رشد کتابخوانی و اثرات آن بر جامعه انسانی در اندیشه مقام معظم رهبری

زهرا مهدوی فخر^۱ محمدمهدی کریمی نیا^۲، مجتبی انصاری مقدم^۳

^۱ سطح سه (کارشناسی ارشد) حوزه علمیه خواهران قم، معاون پژوهش مدرسه فاطمه معصومیّه (س) اهواز

^۲ استادیار و عضو هیأت علمی دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم (نویسنده مسئول)

^۳ دانشجوی دکتری علوم قرآن و حدیث دانشگاه میبد، مدرس دانشگاه و پژوهشگر

چکیده

مطالعه و کتابخوانی از لوازم رشد فرهنگ در جوامع انسانی است. مقام معظم رهبری با توجه به اهمیت جامعه اسلامی در سرنوشت یک کشور، بر این امر تاکید فراوانی داشته اند. نویسنده در این مقاله در تلاش است به این پرسش پاسخ دهد که «از منظر ایشان رشد و ترویج امر کتابخوانی چه تاثیری بر جامعه انسانی دارد؟» گردآوری مطالب در تحقیق پیشرو، کتابخانه‌ای و تبیین مطالب نیز به روش توصیفی است. نویسنده ابتدا با بررسی مفهوم مطالعه و کتابخوانی و اهمیت آن در قرآن و روایات به سوال اصلی می‌پردازد. نتیجه حاصل از پژوهش حاصل بیان می‌دارد معظم له در ابتدا کتابخوانی را برای جامعه اسلامی یک فریضه می‌دانند و معتقدند رشد و افزایش انگیزه کتابخوانی در میان مردم یک جامعه، راه‌های انحراف جامعه از مسیر درست خود را تنگ و گاهی مسدود می‌نماید. هدایت جامعه و تمدن سازی از دیگر آثار ترویج و رشد دادن امر کتابخوانی برای یک جامعه است که مقام معظم رهبری بیان می‌دارند.

واژه‌های کلیدی: اجتماع، جامعه انسانی، کتاب، کتابخوانی، مقام معظم رهبری

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

مقدمه

مطالعه، کتابخوانی و عموماً کسب علم و دانش از سفارشات و موکدات دین میبین اسلام است. این اهمیت آنجا که معجزه جاوید آخرین پیامبر (ص) کتاب قرار داده می شود و نیز در اولین وحی، خداوند متعال از بشر خواندن را می خواهد، نمود پیدا می کند. کتاب، کتابت و نوشتن، خواندن و مطالعه تا حدی است که خداوند متعال به قلم و به آنچه می نویسد، قسم یاد می کند.

در جامعه امروز، با پیشرفت تکنولوژی امر مطالعه و کتابخوانی رنگ و بوی گذشته را ندارد. ورود تکنولوژی به صحنه زندگی در کنار رفاه مردم، با غفلت از برخی موارد مهم همراه بوده است. مقام معظم رهبری در دفعات گوناگون بر اهمیت و ضرورت امر کتابخوانی به ویژه در میان نسل جوان تاکید داشته اند.

«عوامل موثر بر ترویج فرهنگ کتابخوانی از نگاه قرآن و حدیث» مقاله ای است به کوشش سهراب مروتی و محسن حسن وندی؛ ایشان در این مقاله عوامل موثر بر ترویج فرهنگ کتابخوانی را در جامعه مورد بررسی قرار می دهد.

علی مراد مند نیز در مقاله ای با عنوان «کتاب و کتابخوانی از منظر قرآن» اهمیت و ضرورت این امر پسندیده را از نگاه قرآن و اکاوی می کند و شیوه های بهره گیری مطلوب از مطالعه و کتابخوانی را با خواننده به اشتراک می گذارد.

«راهکارهایی درباره کتابخوانی» نیز مقاله پرویز عازم است که به ارائه روش هایی برای کتابخوان کردن افراد پیشنهاد می دهد.

نویسنده در این پژوهش در صدد است با محوریت قرار دادن سخنان مقام معظم رهبری آثار و فواید افزایش این فرهنگ را بر رفتار فردی و اجتماعی انسان ها مورد بررسی قرار دهد. بی شک نتایج این تحقیق در انگیزه بخشی مسئولان ذیربط برای طرح ریزی امر کتابخوانی مثمر ثمر خواهد بود.

۱. تعریف مطالعه و کتابخوانی

کتاب از ریشه (ک ت ب) به معنای ضمیمه کردن چیزی به چیز دیگر آمده است (معین، ج ۳، ۲۸۹۹، ۱۳۸۸) اما در بیشتر موارد به معنای نگاشتن لفظ به حروف هجا در چیزی مانند خط است. (دهخدا، ۱۳۵۹، ج ۱۰: ۲۷) کتاب یک رسانه گروهی است که در آن مطالبی ضبط شده باشد، قابل انتقال باشد و بازایی مطالب آن از نظر زمان و مکان محدود نباشد. (امانی، ص ۲۲: ۱۳۸۳)

بنابراین کتابخوانی خواندن کلمات مکتوب روی کاغذ است که با ابزار صحافی به بند کشیده شده اند. هر کتابی ابتدایی، انتهایی دارد و جمله و بند و بخش و فهرست و شماره صفحه، همگی کمک می کنند تا مطلب یا نکته ای از ذهن نویسنده به ذهن خواننده منتقل شود. (شعبانعلی، روزنوشت اینترنتی، ۱۳۹۶)

در فرهنگ رایج کتابخوانی (reading) را معادل مطالعه (study) قرار می دهند؛ اما به واقع اینچنین نیست. بلکه کتابخوانی یکی از روش های مطالعه محسوب می شود. در تعریف مطالعه آمده است:

مطالعه از جمله شیوه های یادگیری کلامی است که در کنار شکل گفتاری-دیگر شیوه یادگیری کلامی-قرار دارد.» (شجری، ص ۳۵، ۱۳۷۷) همچنین به معنای «به دقت نگریستن در چیزی برای وقوف بدان، خواندن کتاب و نوشته ای و فهمیدن آن و قرائت نوشته ای برای درک آن» (معین، ج ۳، ۴۱۹۵، ۱۳۸۸) نیز بیان شده است.

چنانچه از تعاریف فوق مشاهده می شود مطالعه در بردارنده یک معنای عام یعنی هر نوع خواندن و قرائت اعم از کتاب و یا هر نوشته ای دیگر از قبیل روزنامه، مجله و... می باشد و کتابخوانی، چنانکه از اسمش پیداست منحصر در خواندن کتاب بوده و فقط بر نوشته ای با عنوان کتاب اطلاق می گردد و از آنجایی که کتابخوانی قسمی از اقسام مطالعه است و به اصطلاح منطقی بین این دو نسبت عموم و خصوص مطلق برقرار است، هرآنچه که در تعریف مطالعه می آید شامل کتابخوانی نیز شده و آن را دربر می گیرد. بنابراین آنچه که در این نوشتار مورد بحث قرار می گیرد کتابخوانی در معنای فوق الذکر و عوامل مؤثر در توسعه و ترویج آن است. (مروتی، حسن وندی، ص ۳۹، ۱۳۹۱)

۲. اهمیت کتابخوانی در قرآن و روایات

دین مبین اسلام و کلام الله مجید برای مطالعه و کتابخوانی و کسب علم ارزش و اعتبار خاصی قائل شده است. اهمیت کتابخوانی در اسلام به قدری است که معجزه پیامبر اکرم (ص) از نوع کتاب است و در این کتاب مقدس هم اولین آیاتی که بر پیامبر (ص) نازل شده با امر به خواندن و الفاظ کتاب، قلم، و علم توأم شده است. (مرادمند، ص ۱۳۳، ۱۳۸۸)

توجه ویژه اسلام به تفکر و علم آموزی نشان دهنده این است که دین اسلام برای انسان ها حرمت عقلانی قائل شده است و آنان را صاحب فکر و اندیشه دانسته و به جای خرق عادت هایی که معجزه پیامبران پیشین بوده و بیشتر حواس ظاهری افراد را متوجه خود می سازد، دین اسلام با منطق شگرف خود بشر را به گفت و گویی علمی دعوت کرده است: (مصطفی پور، گفتگی خبری، ۱۳۹۳) «كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ مُبَارَكٌ لِيَدَّبَّرُوا آيَاتِهِ وَ لِيَتَذَكَّرَ أُولُو الْأَلْبَابِ» این کتابی است پربرکت که بر تو نازل کرده ایم تا در آیات آن تدبیر کنند و صاحبان مغز (و اندیشه) متذکر شوند.» (ص ۳۸: ۲۹)

بررسی آماری محتوای کلام الله مجید نشان داد که واژه کتاب به اشکال مختلف ۲۵۵ بار، واژه علم ۵۸۲ بار، واژه قلم ۲ بار، و واژه اقرأ ۳ بار در قرآن تکرار شده است. در نتیجه مطالعه و کتابخوانی و تحصیل علم و دانش از فرایض بسیار مؤکد در دین مبین اسلام، قرآن کریم و احادیث و گفتار بزرگان دانش است. به همین سبب توجه به بستر سازی های لازم و ایجاد مراکز کتابخوانی و کتابخانه ها و مراکز اطلاع رسانی و ترویج فرهنگ مطالعه از راه های مختلف لازم و ضروری است. همچنین در اهمیت کتاب و کتابخوانی و در مقام شرافت و عظمت کتاب همین بس که خداوند اولین آیات قرآن را که به پیامبر اسلام (ص) نازل فرموده با امر به قرائت آغاز کرده است. (مرادمند، ۱۳۸۹) «أَقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ» (علق (۹۶): ۱) و همچنین در قرآن به قلم و به آنچه مینویسد قسم یاد می کند: «ن وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَ» (قلم (۶۸): ۱)

در واقع می توان چنین گفت که قرآن و دین مبین اسلام مطالعه و کتابخوانی را برای جوامع بشری یک فریضه دانسته است و به منظور تاکید بر این امر در آیات ابتدایی در فرآیند وحی با لفظ قلم، بخوان علم همراه شده است. (ر.ک: مروتی، ص ۱۵۲، ۱۳۹۳)

امامان معصوم نیز سفارش بسیاری در امر کتابت، نگارش مطالب علمی و آموختن علم و ادب داشته‌اند. حضرت علی (ع) در زمینه علم‌آموزی و مطالعه خطاب به انسان مومن می‌فرماید: «علم و ادب بهای جان توست پس در فراگیری علم و دانش و مطالعه پیرامون آن دو، کوشا باش و هرچه بر علم، آگاهی و ادب تو افزوده شود، قدر تو منزلت تو بیشتر می‌شود. (بحارالانوار ج ۱، ص ۱۸۰، ۱۳۸۴ق)

پیامبر اکرم (ص) نیز در همین راستا می‌فرماید: «علم و دانش را به بند کشید و از آن نگرهبانی کنید. گفتند: چگونه علم به بند کشیده می‌شود؟ فرمودند: به کتابت و نگارش آن.» (منیه المرید، باب ۹۱ حدیث ۵۳، ۱۴۰۹ق)

۳. اهمیت کتابخوانی در کلام رهبری

مقام معظم رهبری نیز هم راستا با قرآن و روایات، امر مطالعه و کتابخوانی را برای رشد افراد جامعه ضروری می‌دانند. از نظر ایشان اهمیت این امر به قدری است که در کنار فرایض می‌توان آن را قرار داد. «کتابخوانی چیزی است که برای یک ملت، فریضه است؛ واجب و لازم است. مردمیکه اهل کتاب خواندن باشند، از لحاظ معلومات و ذکاوت و هوشیاری، تفاوت میکنند با مردمی که با کتاب و مطبوعات انس نداشته باشند.» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۷۱) ایشان با یادآوری سعی و کوشش در ترویج فرهنگ کتابخوانی در میان اقشار مختلف مردم، معتقدند کتابخوانی باید به صورت یک عادت روزمره برای مردم درآید. به همین سبب می‌بایست از کودکی بر این امر مبادرت کرد. «کتابخوانی را باید جزو عادات خودمان قرار دهیم. به فرزندانمان هم از کودکی عادت بدهیم کتاب بخوانند. مثلاً وقتی میخواهند بخوابند، کتاب بخوانند. یا وقتی ایام فراغت هست؛ روز جمعه‌ای هست که تفریح میکنند، حتماً بخشی از آن روز را به کتاب خواندن اختصاص دهند.» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۷۲)

قرآن می‌فرماید: «فَأَقْرَأْ مَا تيسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ» (مزمّل (۷۳)، ۲۰) تا می‌توانید به خواندن قرآن پردازید. از آیه شریفه مذکور چنین برمی‌آید که به طور کلی مطالعه و کتابخوانی بر همگان لازم است و به طور خاص، خواندن و تفکر در آیات قرآن با مفاهیم غنی و جامع آن از هر کاری ارزشمندتر است. چرا که قرآن برنامه زندگی بشریت است و تنها براساس همین برنامه دقیق، که توسط خالق بی‌همتا برای رشد و کمال انسان نازل شده است، سعادت ابدی انسان امکانپذیر خواهد بود (مروتی، ص ۱۵۲، ۱۳۹۳)

۴. اهمیت اجتماع در قرآن و روایات

همان گونه که شناخت درست و همه جانبه ابعاد وجود انسان، کلید خودسازی و نردبان اوج گرفتن به پرفرازترین قلّه سعادت و سلامت و کمال و جمال و رشد و رستگاری است، شناخت همه جانبه و درست جامعه نیز، پیش از ورود به مسایل اجتماعی و تلاش های اصلاحی و سازندگی و دخالت در مهندسی و مدیریت جامعه، شرط اساسی کامیابی و موفقیت در زندگی فرهنگی و برنامه های تربیتی، اجتماعی و سیاسی است. (کرمی، ص ۱۱۴، ۱۳۸۱)

واژه «جامعه» دارای معانی لغوی و اصطلاحی است. در لغت به معنای گرد آمدن، فراهم آمدن، نزدیکی جسمی به جسم دیگر یا چندین جسم به همدیگر و سازگار کردن است. «جامعه»، مؤنث جامع و اسم فاعل از کلمه «جمع» و در لغت به معنای جمع کننده، طوق، غل، گردآورنده و غلّی که بر گردن و دست نهند آمده است. (سروری مجد، ص ۶۹، ۱۳۹۲) در زبان عربی واژه «مجمع» و در زبان فارسی «جامعه» به کار می رود و به معنای گروهی از انسان‌هاست که در سرزمینی ساکن‌اند و حکومتی واحد دارند. (تاریخ تفکر اجتماعی در اسلام، ص ۳۴، ۱۳۸۷)

زندگی اجتماعی و توجه به روح جامعه یکی از اساسی ترین تعلیمات قرآن است. چشم اندازی که قرآن برای جامعه انسانی و تفسیر آن در مورد عوامل فعال در این جامعه ترسیم می کند، بر پایه نگرش شمول گرایانه به انسان به عنوان مجموعه ای متجانس و هماهنگ قرار دارد که ناظر به جنبه های آن است. در این چشم انداز، تعبیر مختلفی در آیات می توان مشاهده کرد که به بیان سنت ها و تاریخ آنها، مسائل اجتماعی و دعوت به مطالعه جوامع پرداخته است. (فخر زارع، ص ۹۳، ۱۳۹۳)

آیاتی که در قرآن با محوریت «امت» نازل شده اند را می توان آیات اجتماعی قرآن دانست و نظر خداوند متعال را در خصوص جوامع - در ابعاد گوناگون - از این آیات استخراج نمود. همچنین آیاتی که در آن از قوم، قریه و ناس استفاده شده است را نیز می توان آیات اجتماعی قرآن نامید. (ر.ک: واسعی، ص ۱۰۰، ۱۳۹۵)

علامه طباطبائی با استناد به آیات زیادی از قرآن، یکی از راه های اثبات امکان و وجود حقیقتی به نام جامعه که فراتر از افراد و اعمال آنهاست، ارائه و اثبات برخی خصوصیات ظاهر، مشهود و احکامی می داند که قابل استناد به افراد و اشخاص نیست. به همین دلیل، قرآن با ذکر «اجل»، «کتاب»، «شعور»، «فهم»، «عمل»، «طاعت» و «معصیت» برای امت، وجود حقیقتی به نام جامعه را ارائه کرده است. (فخر زارع، ص ۹۳، ۱۳۹۳)

در روایات بسیاری نیز بر اهمیت جامعه و جوامع انسانی اشاره شده است. پیامبر اکرم (ص) می فرماید: «كُلُوا جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا فَإِنَّ الْبِرَّكَهَ مَعَ الْجَمَاعَةِ؛ با هم غذا بخورید و پراکنده نباشید، که برکت با جماعت است.» (نهج الفصاحه، ص ۶۱۵، ح ۲۱۸۰، ۱۳۲۴) پیامبر اکرم صلوات الله علیه و آله در این روایت با تاکید بر پراکنده نشدن افراد و برخورداری از برکت الهی بر جماعت بر اهمیت حفظ جوامع انسانی اشاره دارند.

علی علیه السلام نیز در روایتی عدم جمع شدن افراد را دلیل بر تفرقه و باطل بودن آنان دانسته و در مقابل وحدت اشخاص را که از پراکندگی جلوگیری می کند دلیل بر اهل حق بودن می داند. «الْسُّنَّةُ - وَاللَّهِ - سُنَّةُ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَابْدَعَهُ مَا فَارَقَهَا وَالْجَمَاعَةُ - وَاللَّهِ - مَجَامَعَةُ أَهْلِ الْحَقِّ وَانْ قَلُّوا وَالْفُرْقَةُ مَجَامَعَةُ أَهْلِ الْبَاطِلِ وَانْ كَثُرُوا» به خدا سوگند، سنت، همان سنت محمد صلی الله علیه و آله است و بدعت آنچه خلاف آن باشد و به خدا قسم، جماعت، همدست شدن با اهل حق است هر چند اندک باشند و تفرقه، همدستی با اهل باطل است هر چند بسیار باشند. (سلیم بن قیس، ص ۴۸۵، ۱۳۷۸) در واقع ایشان با اهل حق خواندن جماعت، اجتماع افراد و جمع شدن در کنار یکدیگر را از امور الهی معرفی می نمایند.

۵. عوامل موثر بر رشد فرهنگ کتابخوانی

در بعضی از آیات قرآن کریم به تالوت سفارش شده است؛ زیرا یکی از مهمترین اهداف نزول قرآن کریم، تغییر فرهنگ و عادات مردم آن عصر و نفوذ و تثبیت عناصر جدید فرهنگی در آن دوره و در زمان های بعد است. (مروتی، حسن وندی، ص ۳۹، ۱۳۹۱) فرهنگ کتابخوانی از جمله امور پسندیده ای است که خود نه تنها فرهنگ ساز است بلکه باید برای نهادینه کردن آن، فرهنگ سازی شود. «کتابخوانی باید یک سیره و سنت رایج بین مردم ما بشود. کتاب بخوانند و به فرزندانشان هم یاد بدهند.» (خامنه ای، بیانات، ۱۳۷۲) برای ترویج فرهنگ کتابخوانی ابزار و وسایل متعددی در اختیار جوامع است که به برخی از آنها اشاره می شود:

۱-۵. آگاهی از فواید کتابخوانی

مطالعه، جزئی از نیازهای اجتماعی انسان است که هر فردی به وسیله آن، با اندیشه‌ها و افکار دیگران ارتباط برقرار می‌کند و از دستاوردهای علمی و ادبی دیگران بهره‌مند می‌شود. قرآن در باب اهمیت دانش می‌فرماید: «هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ» (زمر (۹)، ۹). بگو آیا کسانی که می‌دانند با کسانی که نمی‌دانند، مساوی‌اند؟». بنابراین میان دانستن و ندانستن، خواندن و نخواندن فاصله بسیار است؛ زیرا علم و دانش، در بهبود کیفیت زندگی آدمی نقشی اساسی دارد. (فدایی، ص ۲۷، ۱۳۹۵)

رهبر معظم انقلاب درباره اهمیت کتاب و کتابخوانی می‌فرماید:

«کتاب، دروازه‌ای به سوی جهان گسترده دانش و معرفت است و کتاب خوب، یکی از بهترین ابزارهای کمال بشری است. کسی که با این دنیای زیبا و زندگی‌بخش، دنیای کتاب، ارتباط ندارد؛ بی‌شک از مهم‌ترین دستاورد انسانی و نیز از بیشترین معارف الهی و بشری محروم است. برای یک ملت، خسارتی بزرگ است که افراد آن با کتاب سر و کار نداشته باشند و برای یک فرد، توفیق عظیمی است که با کتاب مأنوس و همواره در حال بهره‌گیری از آن، یعنی آموختن چیزهای تازه باشد.» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۷۲)

۲-۵. رشد کتابخوانی در خانواده‌ها

خانواده به عنوان اولین نهاد اجتماعی، نقش بسزایی در ارتقای سطح فرهنگ، رفتارها و عادت‌های فرد دارد. از این رو آشنایی فرزندان با کتاب و کتابخوانی، از خانواده آغاز می‌شود و رغبت‌های او در خانواده شکل می‌گیرد. (عابدی، ص ۸۷، ۱۳۹۹) «باید پدرها و مادرها، بچه‌ها را از اول با کتاب محشور و مأنوس کنند. حتی بچه‌های کوچک باید با کتاب انس پیدا کنند. باید خرید کتاب، یکی از مخارج اصلی خانواده محسوب شود.» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۷۴)

محققان معتقدند عادت به مطالعه، عامل اصلی در میزان مطالعه افراد جامعه است. اگر فرهنگ کتابخوانی در جامعه رواج ندارد و از جایگاه ارزنده‌ای برخوردار نیست، باید علت آن را در بستر خانواده جست. باید علل بیگانه بودن فرزندان با کتاب و کتابخوانی را در رفتارهای والدین جستجو کرد؛ زیرا هنوز پدیده کتاب و کتابخوانی به عنوان یک نیاز و ضرورت واقعی مطرح نشده است. (عابدی، ص ۸۷، ۱۳۹۹) «آنچه که همیشه برای انسان میماند، کتابخوانی در سنین پائین است.» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۱)

سرانه مطالعه در کشور، ۱۳ دقیقه است که در مقایسه با سایر کشورها، بسیار تأسفانگیز است. این در حالی است که می‌توان با به‌کارگیری برخی راهکارهای عملی برای تشویق خانواده به مطالعه، این آمار را ارتقا داد. برای مثال خواندن کتاب توسط جوانان خانواده برای والدین و سالمندان، گوش دادن به کتاب‌های صوتی برای افرادی که زمان کافی برای مطالعه کتاب‌های چاپی ندارند یا تهیه کتاب برای افراد با شرایط خاص که متناسب با وضعیت جسمانی آن‌ها باشد، برخی از این راهکارهاست. (عابدی، ص ۸۷، ۱۳۹۹)

۳-۵. شناسایی علایق مطالعاتی مردم

آمار امانت کتاب‌ها در کتابخانه‌ها موضوعات مورد توجه در آن محل یا منطقه میسر خواهد شد. البته صحبت با مراجعان و تهیه پرسشنامه و توزیع آن میان متقاضیان و نیز آمارگیری لازم است. دست اندکاران امر کتاب می‌توانند در کنار مساله فروش و توزیع کتاب با بررسی علایق مردم و تهیه کتابهایی در زمینه‌های استخراج شده فرهنگ کتابخوانی را افزایش دهند. (میرحسینی، ص ۲۲، ۱۳۷۳)

۴-۵. برگزاری مسابقات کتابخوانی

مشخص کردن یک بازه زمانی خاص برای مطالعه یک کتاب معین، برگزاری مسابقه و اهدای جایزه به نفر برتر، می‌تواند مشوقی برای مطالعه و کتابخوانی اعضای خانواده باشد. برگزاری مسابقه بهترین خاطره از کتابخوانی میان اعضای خانواده و اهدای جایزه به بهترین خاطره یا بازی با عناوین کتاب‌های مطالعه شده توسط اعضای خانواده در قالب پانتومیم و نیز پیگیری مسابقات سراسری کتابخوانی و تشویق اعضای خانواده برای شرکت در آن و تهیه جایزه مخصوص برای هر یک از اعضای خانه که در این مسابقات شرکت می‌کنند، از دیگر روش‌هایی است که می‌توان با بهره‌گیری از آن‌ها فرهنگ کتابخوانی را در خانواده بیش از پیش ترویج داد. (عابدی، ص ۸۷، ۱۳۹۹)

۵-۵. تالیف کتب مطلوب

مفید بودن محتوای کتابها اهمیت بالایی در جذب افراد به مطالعه دارد. اگر کتب نگارش شده با نیازهای روز و زبان روز همراه نباشد نمی‌تواند در خواننده اثر بگذارد در نتیجه فرد به نتیجه مطلوبی نرسیده و نسبت به مطالعه دلسرد می‌شود؛ در نتیجه زمینه‌ی کاهش مطالعه در فرد فراهم می‌آید. «خوشبختانه کتاب زیاد هست و کتاب‌های زیادی چاپ می‌شود. نمی‌خواهم عرض بکنم که همه آنچه که چاپ می‌شود، کتابهای خوب و مفیدی است؛ نه، ای بسا کتابی چاپ می‌شود و به بازار هم می‌آید، اما کتاب مفیدی نیست؛ یک کتاب بی‌فایده و عاقل و باطلی است و کسی از آن استفاده‌ای نخواهد کرد. و ای بسا کتابی که چاپ می‌شود و به بازار هم می‌آید و مضر است؛ نه این که فایده ندارد؛ بلکه ضررهم دارد! الان ما در بازار کتاب کشور، چنین کتاب‌هایی را داریم و اینها در دسترس مردم هم هستند! اینها بخش کمی از کتابهای چاپ شده هستند.» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۷۱)

۶. اثر رشد کتابخوانی بر جامعه و رفتارهای اجتماعی در بیانات رهبری

مطالعه و کتابخوانی یکی از مؤلفه‌ها و شاخص‌های توسعه فرهنگی بوده و میزان توجه به کتاب و کتابخوانی، بیانگر رشد و تعالی فرهنگی جوامع به شمار می‌آید. (مروتی، ۱۵۲، ۱۳۹۱)

«حقیقت آن است که کتاب یکی از ارزشمندترین فراورده‌های بشری و گنجینه‌ی بزرگترین ثروت‌های بشر یعنی دانش و تحقیق است.» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۷۴)

سرانه مطالعه در هر کشوری نشان دهنده میزان آگاهی و علاقه مردم آن دیار به فرهنگ و حقیقت است. به بیان دیگر هرچه قدر کتاب در سبد خرید مردم جای بیشتری داشته باشد می‌توان این گونه قلمداد کرد که حال فرهنگ در آن جامعه خوب است، از این رو، شاهد هستیم که یکی از مهمترین سرمایه‌گذاری‌ها در ممالک مختلف دنیا در حوزه صنعت نشر خلاصه می‌شود.

شود و همه ساله ناشران کشورهای جهان تلاش می کنند تا بهترین آثار از نویسندگان را چاپ و منتشر کنند تا بتوانند ذهن خواننده را با ماجراهای مختلف درگیر کنند و البته دولت ها نیز از آنها حمایت می کنند. (خبرگزاری شبستان، مرداد ۱۳۹۷)

از بیانات مقام معظم رهبری حول محور رشد فرهنگ کتابخوانی، می توان موارد زیر را از آثار و فواید ترویج این فرهنگ بر اجتماع دانست:

۱-۶. کمال جامعه

ایشان معتقدند کتاب از وسایل مهم در مسیر رسیدن انسان به کمال است و از آنجا که کمال فرد ارتباط مستقیم با جامعه دارد، از این رو کتابخوانی را سبب کمال اجتماع انسانی می دانند.

«دین و دنیای بشر و جسم و جان انسان، به برکت کتاب تأمین و تغذیه می شود و فرایند کمال بشری بوسیله ی کتاب تحقق می یابد. کتاب، مادر تمدن ها و نیز عصاره ی آن هاست، و بشر با پدید آوردن کتاب، درس های بی شماری را که در کتاب تکوین بدو آموخته شده، گرد می آورد و در محیط بشری، منتشر می سازد و بدین گونه روز به روز گنجینه ی ثروت بشری، غنای بیشتر می یابد.» (خامنه ای، بیانات، ۱۳۷۴)

کتاب و کتابخوانی اگر در جوامع بشری به طور جدی و اصولی مورد توجه قرار گیرد، موجبات تعالی فکری و روحی، فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی و سیاسی آنان را به همراه خواهد داشت. (مروتی، ص ۳۹، ۱۳۹۳)

۲-۶. تمدن سازی

قرآن ما را به مطالعه و اندیشه در احوال گذشتگان و عبرت گرفتن از سرگذشت آنان فرا می خواند. همانطور که در گذشته تمدن های تاریخ ساز و مهم در سایه توجه و برنامه ریزی در خصوص تعلیم و تعلم و دانش اندوزی موجبات توسعه و پیشرفت های همه جانبه خود را فراهم کرده بودند. در حال حاضر هم کشورهایی که به کتاب و کتابخانه و مراکز تحقیقی و آموزشی خود توجه بسیار دارند، جزء کشورهای پیشرفته و توسعه یافته هستند. (مروتی، ص ۳۹، ۱۳۹۳)

اگر ما برای یک کشور، عزت و آبرو و رفاه و اقتدار جهانی و پیشرفتهای علمی بخواهیم، باید از طریق علم وارد شویم. من نمیگویم برای سعادت یک جامعه، علم کافی است. میبینیم که در دنیا کشورهایی هستند که علم هم دارند، اما واقعاً سعادت مند نیستند و در مشکلات فراوانی دست و پا میزنند. قطعاً علم نه فقط یک شرط لازم، بلکه یک شرط لازم بسیار مهم است و باید در کشور پیش برود. بنابراین، اهمیت علم معلوم است. اگر امروز کشوری از لحاظ علمی پیشرفت نکرد، نه اقتصادش پیشرفت خواهد کرد، نه اقتدار جهانی اش پیشرفت خواهد کرد و نه زندگی مردم پیش خواهد رفت. (خامنه ای، بیانات، ۱۳۷۸)

مقام معظم رهبری کتاب را ابزاری برای نفوذ در ذهن بیان می کنند که دشمن به شدت در حال به کارگیری این وسیله است. و معتقدند اگر جامعه اهل کتاب و کتابخوانی باشد، قادر خواهد بود محتوای باطل را از غیر باطل تشخیص دهد. اما اگر با مطالعه انس نداشته باشد، هر نوشته ای در او تاثیر گذاشته و ممکن است اسباب انحراف او را از حرکت جامعه به سوی هدف آرمانی خود، فراهم کند.

«عزیزان من! این را بدانید که امروز - البته نه این که مخصوص امروز هم باشد؛ از مدت ها پیش - در این زمینه یک جریان و یک حرکت فرهنگی و سیاسی تندتر و پُرشتاب تری از طرف مخالفان نظام جمهوری اسلامی - که در واقع مخالف اسلامند - وجود دارد که متوجه ذهنیت در جامعه ماست. هدف، ذهن ها هستند. ذهن، به معنای آنچه که شامل فکر است، شامل اخلاق است، شامل خصوصیات روانی و روحی است - من مجموعه اینها را مورد نظر دارم - مورد هدف است. به خاطر این که می دانند نظام جمهوری اسلامی - که رمز استقامت و ایستادگی یک ملت در مقابل سلطه جهانی بود و بحمدالله هست - و این کشور و این دولت و این مجموعه انسانی و جغرافیایی، با هیچ روش توأم با زور، قابل شکست دادن نیست؛ حقیقتش هم همین است. حالا می نویسند که امریکا می خواست حمله کند، می خواست چنین بکند؛ البته ممکن است دولتی از روی قلدری، تصمیم اشتباهی هم بگیرد؛ اما محققاً هر گونه حمله نظامی و تحرک نظامی وابسته به دشمن، به ضرر دشمن و به سود جمهوری اسلامی تمام میشود. حالا که این احتمالات خوشبختانه کمتر است؛ اما آن وقتی هم که این احتمالات در ذهن ها بیشتر بود، همان وقت هم ما می گفتیم که دشمن اگر عاقل باشد و بخواهد با خردمندی تصمیم بگیرد، چنین تصمیمی نخواهد گرفت. بنابراین، کار نظامی، کار زوری و کار متکی با فشار، روی این کشور اثری ندارد. آنچه که برای آنها مهم است، عبارت است از مردم. مردم هم - همان طور که مولوی می گوید و درست هم می گوید: «ای برادر تو همه اندیشه ای» (خامنه ای، بیانات، ۱۳۷۸)

۳-۶. هدایت جامعه

از نظر ایشان ورود نویسندگان در میدان مبارزه با قلم باعث کندتر شدن دگرگونی افکار جامعه به سمت انحراف می شود. به همین سبب تلاش در این راه، جهادی مقدس است. «بدیهی است که خصلت های ملی به کندی دگرگون می شود و در راه بهبود بخشیدن به آن، به تلاش دراز مدت نیاز است. بی شک هر تلاشی در این راه از نظر دین مبین اسلام، جهاد و مقدس و دارای پاداش و ثواب دنیوی و اخروی است.» (خامنه ای، بیانات، ۱۳۷۴)

۴-۶. جلوگیری از نفوذ و تهاجم فرهنگی

تهاجم فرهنگی دو هدف در ضد هم می تواند داشته باشد، یعنی زمانی تهاجم فرهنگی به علیه یک ملتی به خاطر این است که آنها فرهنگ متعالی ندارند و از نظر فرهنگی و علمی و اجتماعی در انحطاط به سر می برند در چینی شرایطی اگر یک فرهنگی علیه چنین فرهنگی، قیام کند، چینی تهاجمی خوب است؛ به عنوان مثال اگر فرهنگی آمد و فرهنگ مصرف گرایانه یک ملت را که به تولید ارزش چندان نمی دهند را تغییر داد و فرهنگ آنها را به فرهنگ تولیدی تبدیل کرد، چنین تهاجم فرهنگی نه تنها بد نیست بلکه واجب نیز می باشد.

اما در مقابل، تهاجم فرهنگی یک هدفی نیز دارد و آن اینکه باورهای صحیح را از مردم بگیرند و در مقابل باورهای دروغین و ارزشهای غلط را به آنها تلقین دهند، که چنین تهاجمی بد می باشد و باید در مقابلش ایستاد، امروزه یکی از اهداف تهاجمات فرهنگی، تامین منافع اقتصادی کشور حمله کننده می باشد بویژه در ملت هایی که مادیرا بوده و چیزی غیر از مادیات را قبول ندارند، این دسته از افراد، از فرهنگ به عنوان ابزاری برای رسیدن به هدفهای اقتصادی خود بهره می برند، چرا که برای چنین افرادی ارضای شهوات و مال اندوزی و ثروت، فقط مطرح بوده و چنین دیگری مطرح نیست و چون به این نتیجه رسیده اند که با اسلحه فرهنگ به دلخواه خود می رسند بر این اساس، از تهاجم فرهنگی استفاده می کنند. یعنی برای چنین افرادی مطرح نیست که کشور مورد حمله شونده آیا دارای فرهنگ صحیح است یا غلط و اصلاً در فکر اصلاح آن فرهنگ نمی باشند بلکه به

عنوان وسیله‌ای استفاده می‌کنند تا جائیکه اگر دیدند این ابزار قدیمی شده، آنرا رها کرده و دست به دامان ابزارهای دیگری می‌شوند. (دانشنامه رشد، مجله اینترنتی، بی تا)

ترویج کتابخوانی در نظر مقام معظم رهبری باعث افزایش آگاهی افراد می‌شود؛ در نتیجه زمانیکه فرد با کتاب انس پیدا کرد و این امر پسندیده جز برنامه‌های روزانه آنها شد، رفته رفته اطلاعات آنان از مسائل مربوط به حوزه کتاب از جمله نویسندگان، ناشران، محتوای خوب و محتوای بد افزایش می‌یابد. در کنار آن عاملان بخش کتاب و کتابخوانی در جوامع می‌بایست با اصلاح فرآیند چاپ کتاب در زدودن آلودگی فکری و انحرافی از جامعه هوشیار باشند.

«...هم وزارت ارشاد باید هوشیار باشد - بخصوص این بخش‌های حسّاس - هم شما ناشران باید هوشیار باشید، هم بخش‌های دیگر ذیربط - در دولت، در مجلس، در قوه قضاییه - باید هوشیار باشند. نباید اجازه داد دشمن هر کار می‌خواهد بکند. امروز سلطه‌گران در همه جای دنیا - هر جایی به تناسب - در فکر سلطه فرهنگی‌اند» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۷۸)

«به نظر من، طبقه ناشر در هر بخشی از نشر و طبع، جزو مجموعه‌های ارزشمند جامعه محسوب می‌شود؛ چون تولیدکنندگان کتاب و ناشران آن، مهمترین وسیله انتقال فرهنگ را در اختیار مردمان می‌گذارند. در این جا نباید کسی بگوید که ناشران به دنبال کسب درآمدند. البته این حرف، حرف درستی است؛ ناشران دنبال کسب درآمدند. ای بسا گاهی مؤلف و مترجم هم همین فکر را می‌کنند؛ ولی این از ارزش کار آنها نمی‌کاهد. (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۷۸)

کتاب و کتابخوانی وسیله‌ای برای حفظ و سازماندهی و انتقال ذخایر فرهنگی و علمی به نسل‌های آینده است. تأثیرات معنوی و اخروی مطالعه و به میراث گذاشتن دانش برای آیندگان بر هیچ کس پوشیده نیست. ویژگی مهم مطالعه، توانایی و قدرت یافتن علم و دانش است که دوام و ماندگاری منافع آن هم در این دنیا و هم در آخرت برای تمام عصرها و تمام اقشار یک جامعه است. (میرامند، ص ۱۳۳، ۱۳۸۸)

نتیجه گیری

مقام معظم رهبری امر کتابخوانی را برای جامعه انسانی و اسلامی یک امر واجب و فریضه می‌دانند. در بیانات ایشان مطالعه و کتابخوانی در ابتدا به پیشرفت انسان در مسیر کمال کمک خواهد کرد و از آنجا که جامعه، گروهی تشکیل یافته از فرد انسان‌هاست، کمال و پیشرفت جامعه را در پی خواهد داشت. از سوی دیگر در نگاه معظم له رشد و افزایش انگیزه کتابخوانی در میان مردم یک جامعه، راه‌های انحراف جامعه از مسیر درست خود را تنگ و گاهی مسدود می‌نماید. همچنین نفوذ فرهنگی دشمن بر اذهان یک ملت از طریق پرورش روحیه کتابخوانی قابل کنترل و جلوگیری است. هدایت جامعه و تمدن سازی از دیگر آثاری است که مقام معظم رهبری برای ترویج و رشد دادن امر کتابخوانی برای یک جامعه بیان می‌کنند.

نویسنده موضوعاتی از قبیل «نحوه ترویج امر کتابخوانی در جوامع پیشرفته»، «ریشه یابی مشکلات فرهنگی در امر کتابخوانی» را برای تحقیق و پژوهش پیشنهاد می‌کند.

منابع

قرآن کریم

۱. پاینده، ابوالقاسم، «نهج الفصاحه»، بی‌جا: نشر دنیای دانش، ۱۳۲۴ ش.
۲. خامنه‌ای، علی، «بیانات»، <https://farsi.khamenei.ir/speech>
۳. خبرگزاری شبستان، «تاثیر مطالعه بر سرنوشت ملت ها/ظرفیت های مسجد برای آشتی مردم با مطالعه»، شناسه خبر : ۷۱۹۵۱۷، سرویس: اندیشه - سبک زندگی، زمان: ۰۸:۳، ۱۱/۵/۱۳۹۷ .
<http://www.shabestan.ir/detail/News/۷۱۹۵۱۷>.
۴. دهخدا، علی اکبر، «لغت نامه»، قم: موسسه فرهنگی و اطلاع رسانی تبیان، ۱۳۹۵ ش.
۵. دانشنامه رشده، «تهـ_____اجم فرهنگ_____ی»، بی‌ت_____ا.
<http://daneshnameh.roshd.ir/mavara>
۶. زین الدین عاملی جُبعی (شهید ثانی)، «منیه المرید»، نشر مکتب الإعلام الإسلامی، ۱۴۰۹ ق.
۷. سروری مجد، علی، «قرآن و جامعه آرمانی»، فصلنامه سراج منیر، شماره: ۱۲، دوره ۴، پاییز ۱۳۹۲ ش.
۸. شجری، فتح الله، «یادگیری خلاق»، تهران: انجمن قلم ایران، ۱۳۷۷ ش.
۹. شعبانعلی، محمد رضا، «کتاب چیست و به چه کاری کتابخوانی گفته می‌شود؟»، آذر ماه ۱۳۹۶ ش،
<http://mrshabanali.com>
۱۰. عابدی، احمد، «راه های ایجاد فرهنگ کتابخوانی در خانواده»، فصلنامه علمی-تخصصی مبلغان (ویژه خانواده)، شماره اول، بهار ۱۳۹۹ ش.
۱۱. فخر زارع، حسین، «جامعه از منظر قرآن»، پژوهشنامه معارف قرآنی (آفاق دین)، سال پنجم، شماره ۱۶، بهار ۱۳۹۳ ش.
۱۲. فدایی، مهدی، «در سبک زندگی اسلامی - ایرانی»، قم: موسسه فرهنگی هنری دین و معنویت آل یاسین، چاپ اول، مهر ۱۳۹۵ ش.
۱۳. کرمی، علی، «اندیشه جامعه مطلوب از دیدگاه قرآن»، فرهنگ جهاد، شماره ۲۸، تابستان ۱۳۸۱ ش.
۱۴. گروه مؤلفان، «تاریخ تفکر اجتماعی در اسلام». پژوهشگاه حوزه و دانشگاه. تهران: سازمان سمت، ۱۳۸۷ ش.
۱۵. مروتی، سهراب؛ حسن‌وندی، محسن، «عوامل موثر بر ترویج فرهنگ کتابخوانی از نگاه قرآن و حدیث»، فصلنامه مهندسی فرهنگی، سال هفتم، شماره ۷۱ و ۷۲، آذر و دی ۱۳۹۱ ش.
۱۶. مرادمند، علی، «کتاب و کتابخوانی در قرآن»، فصلنامه کتاب، شماره ۸۱، ۱۳۸۸ ش.

۱۷. مصطفی پور، محمد رضا، «مطالعه از دیدگاه اسلام و قرآن»، خیر گزاری ایگنا، کد خبر: ۱۴۷۴۵۶۸، آبان ۱۳۹۳ش، <https://iqna.ir>
۱۸. مروتی، سهراب؛ حسن وندی، محسن، «مطالعه مفید و اثر بخش از نگاه آیات و روایات»، مطالعات ملی کتابداری و سازماندهی اطلاعات دوره ۲۵، شماره ۹۹، ۱۳۹۳ش.
۱۹. مجلسی، محمد باقر، «بحار الانوار»، جلد ۸، تهران: انتشارات اسلامی، ۱۳۸۴ق.
۲۰. معین، محمد، «فرهنگ فارسی»، تهران: انتشارات امیرکبیر، ۱۳۸۸ش.
۲۱. میرحسینی، زهره، «نقش کتابخانه های عمومی در توسعه فرهنگ کتابخوانی»، فصلنامه اطلاع رسانی و کتابخانه های عمومی (پیام کتابخانه سابق)، شماره ۱۲ و ۱۳، بهار و تابستان ۱۳۷۳ش.
۲۲. واسعی، علی رضا، «جامعه و اصالت فلسفی آن در قرآن»، فصلنامه علمی-پژوهشی پژوهش های قرآنی، سال ۲۱، شماره ۴، پیاپی ۸۱، زمستان ۱۳۹۵ش.
۲۳. الهلالی، سلیم بن قیس، «سلیم بن قیس الهلالی»، تحقیق: محمد باقر الزنجانی الانصاری، قم: انتشارات الهادی، ۱۳۵۷ش.

